

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDEKİ LÂİKLİKTE DİN HİZMETLERİNİN YERİ

Yard. Doç. Dr. Vehbi ECER*

ÖZET

“Lâik” kelimesi dilimize Batı’dan geçmiştir. Türk tarihinde, İslam’dan önce ve sonraki yönetimlerde laik uygulama deneyimlerine sahibiz. Orhun Abidelerinde kağanın ödevleri arasında dinî bir görevinden bahsedilmez. Selçuklu sultanları yönetimlerinde töreyi ön planda tutmuşlardır. Osmanlı döneminde ihtiyacı gereği (maslahat) gerekçesiyle emirler düzenlenmiştir. Bunlara örfi, sultani hukuk adı verilmiştir. Sultanlar mutlak otorite sahibidirler.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1937 yılında lâiklik ilkesi Anayasamıza girmiştir. Türkiye’de uygulanmak istenen laiklik, Türk toplumunun sosyal yapısı ve dini inançlarına uygun şekilde düzenlenmiştir. Batıdan aynen taklit edilmemiştir. Çünkü İslam dininde Batıda olduğu gibi dini örgüt kurmaya yetkili bir ruhban sınıfı yoktur. Bu sebeple din eğitimi, dini hizmetler ve bu hizmetleri yürütenlerin çalışmaları, kamu hizmeti olarak kabul edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’na da Anayasa’da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürkçü düşünce, laiklik, din hizmetleri.

THE CONCEPT OF RELIGIOUS SERVICE IN THE LAICISM OF ATATURK

ABSTRACT

The word and concept of “laik” or “laicism” came into Turkish from the Western languages. However, this concept was known in the runic Orhun inscriptions erected in the sixth century by the Göktürks in Central Asia, in the basin of the Orkhun River. There, there was no religious services among the duties of the *kağans*, that is the Turkish kings. The Seljuki Sultans too preferred *töre*, that means traditional rules, rather than Islamic rules and regulations in their governingship. In the Ottoman period, the sultans ordered some declarations in case of necessity (maslahat). These are called örfi or sultani hukuk or canons. The sultans were the absolute authority.

---

* Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

After the declaration of republican system, in 1937, the principle of laicism was included into the Constitution. This system of laicism in Turkey is organised with regard to the suitability of social structure and religious beliefs and practices of the Turkish people. It is not an exact imitation of the westerners'. Because there is no any clergy system or dominantly authorised clerics seen in the West or Christianity, is not found in Islam. Religious education and training, religious duties and services are therefore regarded as public and civil service and individuals those who are responsible for these services are appointed. All for these affairs, Diyanet İşleri Başkanlığı (Presidency of Religious Affairs) is included in the Constitution.

Key Words: Idea of Atatürk, Laicism, Religious Affairs.

I

Lâik şeklinde söylenen ve yazılan kelimenin dilimize Fransızca'dan geçmiş olduğu bilinmektedir. Bu kelimenin Yunanca'sı **laos** veya **lâikos**, Latincesi ise **laicus** şeklindedir. İngilizce'den dilimize geçen **secular** ve **secularism** kelimeleri de lâik ve lâiklik anlamlarında kullanılmaktadır. Bu terimlere farklı kültüre sahip ülkelerde farklı anlamlar yüklenmekte, sosyolojik, hukukî ve felsefi açıklamaları yapılmaktadır¹. Biz burada bu açıklama ve tartışmaları bir yana bırakarak lâikliğin bir yönünün “devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılması, devletin siyasî, ekonomik ve hukukî düzeninde dinî inançlar yerine aklın ve ilmin egemen olması, akla, ilme, toplumun ve çağın ihtiyaç ve gerçeklerine dayanması” şeklinde algılanabileceğini hatırlatalım. Diğer yönü ise dinî inanışlara hürriyet ve saygıdır. Lâikliğin tarihî, hukukî, toplumsal ve dinî yönleri vardır. Ayrıca kelimeler ve kurumlar hangi ülke veya toplumdan alınırsa alınsınlar başlangıçta hangi anlamları ve amaçları taşırlarsa taşırsınlar farklı bir topluma geçişlerinde farklı anlam ve nitelik kazanırlar². Bu sebeple Atatürkçü düşüncede ve Türk toplumunda lâikliğin başka oluşunu sosyal, kültürel, tarihî ve coğrafî... farklılıklara bağlamak yerinde olur.

¹ Fazla bilgi için Bak: Ü. Günay – H. Güngör – A.V. Ecer, **Lâiklik, Din ve Türkiye**, Ankara 1997, Adım Yayınları, 7-9; Anayasamızda **lâik** kelimesi 2, 68, 81, 103. Maddelerde, **lâiklik** terimi ise iki yerde geçmektedir. Bak: Hasan Eren – Hamza Zülfikar, **Anayasa Sözlüğü**, Ankara 1985, 117.

² Örnek: Arapça olan **millet** ve **ümme** kelimelerinin dilimize farklı anlamlarda girmesi gibi.

Lâiklik kelimesi batıdan gelmekle birlikte, tarihî araştırma yapıldığı takdirde Türk tarihinin birçok dönemlerinde lâik yönetim ve anlayış tarzına, lâik kültüre rastlamamız mümkündür. Türk tarihinin derinliklerinde, atalarımız Müslüman olmadan önce ve sonra yönetimde lâik uygulama deneyimlerine sahip olduklarını görmekteyiz. Tarihimizin eski kaynaklarından biri olan Orhun Kitabeleri'ndeki bilgilere göre kağanın ödevleri arasında dinî görevden bahsedilmemektedir. Kağan'ın görevleri arasında "Ölecek ulusu diriltmek, çıplak ulusu giydirmek, fakir ulusu zengin etmek, az ulusu çok kılmak...³", töreyi korumak, millî birliği sağlamak⁴ "gibi tamamen dünyevî görevler sayılır. Ayrıca Türk devletleri arasında din savaşlarına rastlanmamaktadır⁵. Selçuklular döneminde Tuğrul Bey ve Alp Arslan'ın dünya sultanı olarak İslâm dünyasına kabul edilmesi⁶, Selçuklu sultanlarınınca yönetimlerinde töre'nin ön planda tutulması, politik ve sosyal düzen ile ilgili kurullarının din gereği olmaktan daha çok sosyal ihtiyaç ve kendi otoriteleri gereği uygulanması, din-dünya ayrımının varlığına delil olabilir. Özellikle Osmanlı döneminde **maslahat icabı** (yani problem ve ihtiyaç gereği) gerekçesiyle düzenlenen fermanlar, emirler, hatt-ı hümayunlar, kanunnameler bu konuda örnek olabilir. Bunlara **örffî-sultanî hukuk** adı verilmiş, **Ömer Lütfi Barkan**'ın ifadesiyle "Osmanlı imparatorluğunda örffî hukukun ve lâik müesseselerin şeklen dahi olsa şer'îleşmek lüzumunu duymadan hükmetmekte oldukları saha⁷" olarak görülmüştür. **Halil İnalçık** ise "Türk hükümdarı, kendi iktidarına ortak veya onun üstünde bir otorite tanımayan mutlak karakterini daima saklamıştır. İslâm dinine en fazla riayetkâr sayılan Türk hükümdarları bile, devlet otoritesini her şeyin fevkinde (üstünde) tutmuşlardır... Devletin varlığı, töre koyan hakan ile ayakta⁸" kaydını düşer ve Osmanlı döneminde "mutlak otorite'nin sahibi sayılan padişahın bütün politik, sosyal düzenin kaynağı ve dayanağı⁹" olduğunu yazar. Ayrıca "dinî ve şer'î hukukun dışında gelenek ve görenek yolu ile doğan hukuka" göre kararlar veren **Divan ül-Mezalim** adı verilen

³ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1970, 3, 10, 23; Halil İnalçık, **Osmanlıda Devlet, Hukuk, Adalet**, İstanbul 2000, 22.

⁴ Harun Güngör, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, İstanbul 2006, II. Baskı, 127.

⁵ Ünver Günay – Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Kayseri 1998, 33-128.

⁶ Fazla bilgi için Bak: Ahmet Ocak, **Selçukluların Dini Siyaseti**, İstanbul 2002, 328-383.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Gelişimi", **Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri**, Ankara 1957, 62.

⁸ Halil İnalçık, **Osmanlıda Devlet, Hukuk, Adalet**, 29.

⁹ Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bakış", **Osmanlı** (Editör: Güler Eren), Ankara 2000, I, 37-137.

mahkemeler kurulmuştur¹⁰. Tarihçilerimize göre Türk tarihinde bir **sivil kanun geleneği** vardır ve Fatih Sultan Mehmed'in **Kanunname**'si O'nun atasından, dedesinden gelen kanunların toplanmasından oluşmaktadır¹¹. İlber Ortaylı da Ömer Lütfi Barkan'ın öncülük ettiği bir grup yazarın Osmanlı devletine şeriat devleti demenin pek kolay olmadığını söylediklerine işaretlerle şu yorumu yapar:

“Gerçekten de uygulamaya bakıldığında bu hükmü doğrulayacak bir durum vardır. Devlet hayatını, toprak düzenini tayin eden kanunnameler, şer’î hukukla uyum içinde değildir. Osmanlı idaresi, toplum ve devlet hayatının temel kurum ve ilişkilerini şer’î mevzuattan çok örfî kanunlarla, hatta mahallî gelenek ve teamüllere göre düzenlemeyi tercih etmiştir...¹²”

Milletimizin bu tarihlerdeki **yarı lâik** diyebileceğimizden deneyimleri, halkı Müslüman olan diğer toplumlardan daha çabuk lâikliği ve çağdaşlığı kabullenmelerini sağlamıştır. Ancak tam lâikliğe dönüşümüz Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra, Türk İstiklâl Savaşı'nı izleyen zamanda kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'yle sonuçlandı.

II

Cumhuriyetin ilânından önce ve sonra “Atatürkçülük terimi ile özetlenen inkılâplar yumağı¹³” halka sunuldu. Bunlardan bazıları saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922), cumhuriyetin ilânı (29 Ekim 1923), eğitimin birleştirilmesi (3 Mart 1924), şer’îye ve evkaf vekaletlerinin kaldırılması, halifeliliğin kaldırılması, tekke, zaviye ve türbedarlıkların kaldırılması (1925), saat ve takvim inkılâbı, Türk medenî kanununun ilânı (1926)... nihayet 5 Şubat 1937’de Anayasaya lâiklik ilkesinin konulması gibi inkılâplardır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti, anayasasıyla halkı Müslüman olan ve lâikliği uygulayan tek ülke oldu. Ancak Atatürk'ün diğer inkılâplarıyla pekiştirdiği, güçlendirdiği lâiklik Türk Milletinin kültür yapısına, örf ve

¹⁰ Bak: Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, İstanbul 1993.

¹¹ Bak: Halil İnalçık, “Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Kasım-Aralık 1999, Sayı 58, 5-11.

¹² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yılı**, İstanbul 1983, 125-126.

¹³ Halil İnalçık, “Büyük Devrim: Hilafetin Kaldırılması ve Lâiklik”, **Doğu Batı Dergisi**, 1998, Sayı 3, 69-74. Ayrıca bir bilim adamımız Atatürk İnkılâpları için: “*Aydınlanma hareketinin bütün temel değeri gibi, bilimsel gerçek ve gerçekçilik anlayışında savunur; Bunu Türk toplu- munda yerleştirmeye çalışır.*” İfadesini kullanır. Cihan Dura; **Atatürk Devrimini Temeli Bilim- sel Zihniyet**, Kayseri, 1999, 17.

âdetine uygun şekilde biçimlendi ve batıdan aynen kopye edilmedi. Atatürkçü düşüncedeki lâiklik kısaca şu ilkelere dayanıyordu:

1. Din ve vicdan hürriyeti;
2. Devletin din ve mezhep ayrımı gözetmemesi;
3. Resmi bir devlet dininin bulunmaması;
4. Devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmaması;
5. Devlet kurumlarıyla din kurumlarının ayrılmış olması;¹⁴

İlk dört ilkenin açıklamalarını bir yana bırakarak makalemizin başlığıyla ilgili olan beşinci “Devlet kurumlarıyla din kurumlarının ayrılmış olması” ilkesi üzerinde durmamız gerekmektedir.

Bu ilkenin amacı bir devlette din kurumlarının devlet işlevleri (fonksiyonları) yapamayacağı gibi, devlet kurumlarının da din işlevlerini yerine getirmemesidir. Başka bir ifadeyle din ve devlet işlerini birbirinden ayıran yönetim sistemi amaçlanmaktadır. Bu ilkeye rağmen Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet teşkilatı içinde yer almasını bazıları yadırgamaktadır. Çünkü daha çok halkı Hıristiyan olan devletlerde uygulanan klâsik batı tipi lâik sistem ve anlayışlara uymadığı görülmektedir. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan itibaren devlet çatısı altında, din işlerini yürütmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş ve **Anayasa**’mızın 36. Maddesinde “**Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunla gösterilen görevleri yerine getirir**” ifadeleri yer almıştır. Ayrıca **Tevhid-i Tedrisat Kanunu** ile din eğitimi ve din bilginlerinin yetiştirilmesi ile Millî Eğitim Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu yapılanmalar Atatürkçü düşüncedeki lâiklik anlayışının gereğidir. Başka ifadeyle bu husus Türkiye’nin kendi özel şartlarına bağlı olarak oluşmuştur ve kendine özgüdür. Zira her ülkenin siyasî ve sosyal şartları, dinlerinin, özellikleri lâiklik anlayışlarını etkilemektedir. Batıda din adamlarının (ruhban sınıfının) dini düzenleme, dine sokma, dinden çıkarma (aforoza gibi) yetkileri bulunmaktadır ve rahipleri de kendi aralarında hiyerarşik (derece düzeni, makam düzeni, rütbe) düzene sahiptirler ve onların görevlerini rahip olmayan bir kimse yürütemez. Oysaki İslâm Dini’nde Tanrı

¹⁴ Fazla bilgi için Bak: Günay-Güngör-Ecer; Aynı kitap; Yükseköğretim Kurumu: **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi-II**, Ankara 1986, 68-77.

adına dinî düzenlemeler yapmaya, dinden çıkarma ve dine sokmaya yetkili bir ruhban sınıfı mevcut değildir. Her Müslüman dinî görevleri yapmaya bilgisi oranında yetkilidir. Kur'an-ı Kerîm'de bu konuya açıklık getirecek birçok âyetler ve hadisler vardır:

“De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Yalnız bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu bildiriliyor. Onun için Rabbine kavuşmayı arzu eden kimse salih (uygun, yakışır, makbul) eylemde bulunsun ve Rabbinin ibadetinde O'na hiçbir kimseyi ortak tutmasın” (Kehf Suresi: 110).

“Ben sadece bir insanım, siz ise yargılanmak için bana geliyorsunuz. Biriniz kanıt getirmekte diğerinden usta olabilir. Ben ise işittiğim söze göre hüküm veririm. O halde bir kimseye kardeşinin hakkını alıp veririm, ona cehennemden bir parça ayırıyorum demektir¹⁵”

“Ben de sizin gibi bir insanım... Sizler dünya işlerini daha iyi bilirsiniz¹⁶”

İslâm dininde imanın kimde ne kadar olduğunu veya olmadığını Tanrı'dan başka kimse bilemez. Hz. Muhammed bile kişilerdeki iman ölçmeye yetkili değildir. Müslümanlar dinî bakımdan Kur'an'a ve Peygambere bağlanma dışında bir otorite tanımaya zorlanamaz. Zor kullanarak sağlanan inanç geçerli değildir. Prof. Dr. Osman Zümrüt'ün ifadesiyle dinimiz “Kişinin hiçbir baskı altında kalmayarak ve çıkar hesabı yapmadan sahip olduğu inancı geçerli ve değerli sayar¹⁷.” Bu yönden İslâm'ın lâikliği davet ettiği ortadadır. İslâm Dini'nde Hıristiyanlıktaki ruhbanların yetkisine hiç kimse sahip değildir. Ruhbanlığa benzer din adamı da yoktur, din bilgini veya din görevlisi vardır. Bu bakımdan 633 sayılı **Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun**'un birinci maddesinde bu kurumun görevinin bilgilendirmek ve düzenlemek olduğu şu cümleyle anlatılır:

“İslâm Dini'nin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur”

¹⁵ Nesefî, **es-Sünen**, Mısır 1964, VIII, 205; Nevevî, **Riyaz üs-Salihîn**, Çev: HH. Erdem – K. Burslan, Ankara 1964, I, 266.

¹⁶ Müslim, **el-Câmi üs-Sahih**, Çev: M. Sofuoğlu, İstanbul, ?, VII, 242.

¹⁷ Osman Zümrüt, **Atatürk'ün İslam Dini Anlayışı**, Ankara 1998, 46.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet çatısı altında anayasal bir kurum olarak yer alması Türk halkının özel durumu sebebiyledir. Devlet bu özel durum sebebiyle din işlerinin yürütülmesini ve meslekî din eğitimi öğretiminin yapılmasını **kamu hizmeti** saymış, masraflarının genel bütçeden karşılanmasını uygun görmüştür. Böylece dinin devlet hayatına karışmasına son verilmek istenmiştir. Zira Türk Milleti, dini siyasete karıştıran devlet sisteminin acılarını çok çekmiştir. Diyanet teşkilatının genel idare içinde yer alması lâikliğe aykırı değil, aksine lâikliği koruyucu nitelik taşıyan bir çözüm şeklidir. Zira ülkemizde dinin, başta devlet ve siyaset hayatı olmak üzere toplum hayatımız üzerindeki güçlü etkileri yüzyıllardır süregelen bir gerçek olduğuna göre, din işlerinin devletin kontrolünün dışında bırakılmasının, özellikle lâik cumhuriyetin hayatıyeti açısından sakıncalar ve tehlikeler doğuracağı ortadadır. Bu husus, Türkiye'nin sosyal şartları ve din adına oluşturulan gelenekler göz önüne alındığında bir mecburiyet olarak ortaya çıkmaktadır¹⁸. Zira yaşanan din, her türlü istismara müsait, **M. İkbâl'e** "Kaç bu Müslümanlardan, sığın Müslümanlığa" dedirten anlaşmazlıklar içindeydi. Cuma hutbeleri tamamen Arapça idi. Kur'an ve hadisler tercüme edilmemiş ve halka sunulmamıştı. Atatürk halkın şuurlu din anlayışına kavuşması için bir dizi uygulamalara girişti ve tavsiyelerde bulundu¹⁹. Atatürk'ün bu eylemlerini **Peyami Safa** şöyle değerlendirir:

"Türk inkılâbı, dinî an'aneler arasında, yalnız medenî inkişafa engel olan âdetleri ve prejüjeleri (peşin yargıları) tasfiye etmiş, ötekilere, gene lâik prensibinden dolayı müdahaleyi düşünmemiştir. Bilakis, bu an'aneler arasında resmî kıymetlerini muhafaza edenler bile vardır: Ramazana, şeker ve kurban bayramlarına ait bazı merasim ve tatiller devam ediyor, Kur'an'ın tercümesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi de dinin, aynı zamanda millî bir cemiyet müessesesi olarak, Türk inkılâbı prensipleri içinde aldığı kıymete işarettir"²⁰

Lâikliği dinsizlik olarak niteleyen kimseler ve dinsizlik olarak cevaplayan sözlüklerin varlığını biliyoruz. **Prof. Dr. Ali Fuat Başgil** ithamları kabul etmemekte ve konu ile ilgili kitabında "**Lâiklik ne münkirliktir ne de**

¹⁸ Bak: A. Vehbi Ecer, "Atatürkçü Düşüncedeki Lâiklik", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Kasım 2000, Sayı 48, 699-710.

¹⁹ Bu konular için Bak: A. Vehbi Ecer, "Atatürk'ün Din ve İslam Dini Hakkındaki Görüşleri", **Atatürk'ün İslama Bakışı**, Editörler: M. Saray – A. Tuna, **Atatürk Araştırma Merkezi Yayını**, Ankara 2005, 213-233.

²⁰ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, İstanbul 1959, 100.

hususiyile din düşmanlığıdır²¹” ifadesiyle reddetmektedir. Aynı konuda Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinin yazdıkları bir eserde ise şu ifadelere rastlıyoruz:

“Lâiklik dinsizlik veya din karşıtlığı demek değildir... Genellikle komünist rejimler, lâiklik adı altında din karşıtı uygulamaların tipik örneklerini sundular. Almanya’da bir dönem nasyonal sosyalizme girince, kiliseye karşı köklü bir düşmanlık politikasına yöneldi. Ancak bu durumlar, lâikliğin din karşıtı ideolojilerle birleştirilmesi hallerinde ortaya çıkmıştır. Onun Türkiye’deki uygulanışını bu tarzdaki ideolojik lâisizm algılamaları ile karıştırmak kanaatimizce yanlıştır... Türkiye’de lâiklik, din karşıtlığı veya hattâ dine ilgisizlikle değil, tersine **dine saygı** esasında temellenmektedir ve kanaatimizce bu durum Türkiye Cumhuriyeti’ndeki lâikliği benzersiz kılmaktadır²²”.

Ülkemizde din eğitim ve öğretimi ile din bilginlerinin yetiştirilmesine, Milli Eğitim Bakanlığı’nın görevlendirilmesine ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet teşkilatı içinde yer verilmesine karşı olanlar olmuş; bunların eleştirileri yanında, yasal başvurularının da varlığı gözlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın lâiklik ilkesine aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne açılan davada, ilgili mahkemenin 15.06.1972 tarih ve 1417 sayılı **Resmi Gazete**’deki kararına göre; “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dinî bir teşkilat değil, genel idare içerisinde yer almış idarî bir teşkilat olduğu, Başkanlığın Anayasa’da yer almasının ve mensuplarının memur sayılarak maaşlarının bütçeden karşılanmasının devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmediği; dinin devletçe denetiminin yürütülmesinin, din işlerinde çalışacak kişilerin yetenekli şekilde yetiştirilerek dinî taassubun önlenmesi ve dinin toplum için manevi bir disiplin olmasının sağlanması gibi ülke koşullarının zorunlu kıldığı ihtiyaçlara uygun bir çözüm yolu bulmak” gerekçesiyle başvurunun reddine karar verilmiştir.

Cumhuriyetle yönetilmeyen, halkı Müslüman olan ülke yöneticilerinin ülkemizdeki yönetim biçimine karşı olmaları, şeriatçı, siyasal İslâmcı görüşe sahip kişi ve örgütlerin lâik rejimden rahatsız olmaları doğaldır²³. Ancak lâik

²¹ Ali Fuat Başgil, **Din ve Lâiklik**, İstanbul 1962, 161.

²² Ü. Günay – H. Güngör – A. V. Ecer, **Lâiklik, Din ve Türkiye**, 139-141.

²³ Siyasal islamcılarla ilgili bilgi için bakınız: Abdullah Manaz, **Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, İzmir 1998; A. Vehbi Ecer, **Tarihte ve Günümüzde İhvan ül-Müslimîn Örgütü**, Kayseri (Erciyes Ü. Rektörlük yayını) 2000; A. Vehbi Ecer, **Tarihte Vehhabî Hareketi ve Etkileri**, Ankara 2001; A. Vehbi Ecer, **Zararlı Dinî Faaliyetler ve Amaçları**, Kayseri 2004; T. Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, İstanbul 1962; Neşet Çağatay, **Türkiye’de Gerici Eylemler**, Ankara 1972.

cumhuriyetin nimetlerinden yararlanmış, önemli mevkiiler kazanmış olan bazı kişilerin de lâikliğe, din eğitim ve öğretiminin diyanetin devlet kurumları arasında yer almasına karşı çıkmaları açıklanması zor olan bir durumdur. Ayrıca günümüzde demokrasi ve özgürlük adına cumhuriyetimizi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal temellerini oluşturan Atatürk ilke ve inkılâplarını yıpratmaya çalışanlar, özgürlükçü demokrasiyi kullanmaktadırlar²⁴.

Ayrıca günümüzde din eğitimi ve öğretimi ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletin desteği ve denetiminden çıkartılmasını, özelleştirilmesini (yani cemaatlere terk edilmesini), özerkleştirilmesini veya bu haliyle devam ettirilmesini isteyen görüşler vardır²⁵.

Bütün bu aykırı teklifler ve görüşler, Atatürk'ün hangi sosyolojik gerçeklere dayandığını anlamamak veya anlamak istememekten doğmaktadır. Batı'nın lâiklik anlayışının aynen kopya edilmesini isteyen ve düşünenler, geniş bir perspektiften bakamadıkları gibi, insanlık ve insanlığın dinî gelişim tarihine bilimsel bir yaklaşımla ele alıp, toplumsal farklılaşma ve din ilişkisini dünya ölçüsünde kavrayamama yanlılığına düşmektedirler.

Atatürk bir konuşmasında “Biz, batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi için benimsiyoruz” diyerek²⁶ kopyacılık ve aynen taklitçilik karşısı olduğunu belirtir.

Atatürkçü düşüncede, Türkiye'de lâiklik batıdan aynen kopya edilmiş bir kurum olmayıp, köklerini Türk Tarihinin köklerinden almış ve tarih içinde gelişmesini sürdürmüştür. Türk tarihinde ve İslâm dininde devletten ayrı olarak –kiliselere benzer- kurumlaşmış bir cemaat örgütüne rastlanmamaktadır. Aslında **İslâm dininde dinî örgüt kurmaya yetkili bir ruhban sınıfına yer verilmemektedir**. Başka ifadeyle Hıristiyan toplumlarındaki devlet ve kilise ayrışmasını çağrıştıracak bir uygulamaya rastlanmamakta, böyle bir anlayış ve görüş İslâm dininin bünyesinde yer bulmamaktadır. Bünyesinde ruhban sınıfına, kilise sistemi benzeri cemaat örgütüne yer vermeyen İslâm dinine mensup bir toplumda kilise-devlet ayrışması gibi bir olgu beklemek ve istemek sosyal gerçeklere ve zorunluluklara aykırı düşer. Bu sebeptendir ki sosyolojik olarak her ülkenin tarihî, siyasî ve sos-

²⁴ Bak: Anıl Çeçen, “Cumhuriyeti Demokrasi ile Yıkamak”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Temmuz 2002, Sayı 27, 88-93.

²⁵ Bak: Hasan Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, Kayseri 2006, 276 vd.

²⁶ Afetinan, *Atatürk hakkında hatıralar, Belgeler*, Ankara, 1959, 176.

yal şartları, özellikle de o ülkede yaygın olan dinin özellikleri, o ülke için gerekli ve geçerli olan lâiklik anlayışını etkilemektedir. Atatürk bu özellikleri çok iyi bildiği için **“Müslümanların toplumsal hayatında, hiç kimenin özel bir sınıf olarak varlığını korumaya hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler dinî hükümlere göre hareket etmiş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her kişi dinî, din işlerini imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur²⁷”** der. Atatürk dinin doğru öğrenilmesi ve uygulanmasında devleti, Milli Eğitim Bakanlığı'nı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nı görevli kılacak kanunî düzenlemeleri hazırlatır. Bu görevler kamu hizmeti olarak görülür.

III

Din eğitim ve öğretiminin cemaatlere bırakılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet kurumu olmaktan çıkartılması toplumda bölünüp parçalanmaya, fitne ve fesadın artmasına, istismarların çoğalmasına yol açar. Önce de işaret ettiğimiz gibi İslâm dininde dinî hayatı disipline edecek bir ruhban sınıfı –Hıristiyanlıkta olduğu gibi- mevcut değildir. Her cemaat kendi görüşünün doğruluğunu haklı göstermek için çalışacak, camiler ayrılacak, din, birlik ve beraberlik sağlama yerine kin ve düşmanlık, ayrılık kaynağı olacaktır. Diyanetin devletten ayrılması halkta huzursuzluk yaratacaktır. Ayrıca halka birtakım boş ve bâtil inanışlar (hurafeler) öğretilecek, dini kendine göre ve işine geldiği gibi yorumlayan istismarcılara ve akıl ve irade dışı telkinlerde bulunan tarikat şeyhlerine imkân verilecektir. Konumuzla ilgili olarak merhum **Turhan Feyzioğlu** şu değerli açıklamayı yapar:

“Lâiklik, bazı ülkelerde din görevlileri, ibadethaneler ve din eğitimi için, devlet bütçesinden hiçbir ödeme yapılmaması şeklinde anlaşılmaktadır. Bu anlayış ve uygulamanın o ülkelerle ilgili tarihî nedenleri vardır. Türkiye’de ise tam aksine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın genel idare içinde yer alması, din hizmetlerinin görülebilmesi açısından olduğu kadar, lâik devletin korunması bakımından da zorunlu görülmüştür... Her türlü devlet denetiminden uzak şekilde “cemaat teşkilat-

²⁷ G. Kurmay Başkanlığı, **Atatürkçülük**, İstanbul 1984, I, 455; Prof. Dr. H.G. Yurdaydın aynı konuya “İslâm dini her şeyden önce halkın dışında ve üstünde, kendilerine kutsallık atfedilebilecek bir rahip sınıfı kabul etmemiştir. Bu özelliğiyle İslâm dini lâik bir dindir” iştirak eder. Bkz. H.G. Yurdaydın, “Devlet ve Din, Halifelik ve Lâiklik”, **Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara 1983, Sayı 26, 173-181.

ları” kurulması, bu kuruluşların yapacağı işlerin kanunla düzenlenmemesi ve din eğitiminin devletin gözetim alanının dışına çıkması, sarkıncalı sayılmıştır. Bu da gösteriyor ki her ülkedeki lâiklik anlayışı ve uygulaması, o ülkenin şartlarına, tarihî gelişimine ve o ülkede yaygın olan “din” in özelliklerine göre değişebiliyor²⁸”

Mümtaz Soysal’a göre: **“Devlet kasasından din görevlileri için harcanan paralar, devlet işlerine din karışsın diye değil, tam tersine din devlet işlerine karışmasın diye harcanır. Daha doğrusu öyle harcanması gerekir. Devlet, din görevlerinin yürütülmesini üzerine alacaktır ama, bu yürüyüşün lâikliğe uygun olarak yapılmasını sağlamak üzere olacaktır. Dinin bir vicdan, bir iç inanç konusu olarak kalması lâik devlet gücünün sağlayacağı böyle bir denetim yoluyla gerçekleşecektir²⁹”**

Devletin din eğitim ve öğretimi ile din hizmetlerinin yürütülmesine ön ayak olması, dinî birliği olduğu kadar, din anlayış ve yaşantısının düzeyinin artırılmasını da sağlayacaktır. Aksi halde Osmanlı dönemindeki bölünmüş mozaik yapıya tekrar dönüş olacaktır ki bu, bizim tarihimizde zaten denemiş ve sonuçta başarısız olmuştur. “Böylesine cemaatvarî bir yapının, toplumu bölüp parçalamak ve üniter yapıyı zedeleyerek çözülüp dağılma tehlikesini artırmasının ötesinde sağlayabileceği pek bir şey yoktur³⁰” Bütün bu sebeplerle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve din eğitim ve öğretiminin devlet kurumları arasından çıkartılması hem 429, 430, 431 sayılı kanunların ruhuna hem de Türkiye’nin sosyal gerçek ve ihtiyaçlarına da aykırıdır. Ancak mevcut kurumların 1950 yılından sonra ve özellikle 1970’ten sonra radikal İslâmî grupların etkisi altında kalmaya başladığı, dinin siyasete alet edilmek istendiği, tarikat faaliyetlerinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu sebeplerle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, İmam-Hatip Okullarının, İlahiyat Fakültelerinin, Kur’an ve Hafızlık kurslarının imamet ve hitabet görevlerinin gözden geçirilerek bunların akıl ve ilim temeline oturtulması gerekebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı her kafadan ayrı ses çıkartan geniş kadrosunu denetim altına alabilmeli, halkın din ve ahlâk ile ilgili problemlerini akılcı ve çağdaş yaşama uygun şekilde halledebilir düzeye getirilmelidir. Son yıllarda Yüksek Din Kurulu’na birkaç akademisyenin alınması sevindirici olmakla birlikte yeterli değildir. Modern ve pedagojik esaslara dayanmayan ezberci

²⁸ T. Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı Lâiklik”, **Atatürkçü Düşünce (Atatürk Araştırma Merkezi Yayını)**, Ankara 1992, 105-163.

²⁹ Mümtaz Soysal, “Lâiklik Nasıl Yıkılır?”, **Milliyet Gazetesi**, 31 Mayıs 1975, 2.

³⁰ Günay – Güngör – Ecer, 147.

eğitim yaptırılan Kur'an ve Hafızlık kurslarının maddî imkânları yüksek din okullarına kaydırılarak kaliteli, aydın din bilginlerinin yetiştirilmesine yönelmelidir. Atatürk'ün dediği gibi din lüzumlu bir kurumdur ve dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur³¹, milletimiz de dini kalbi ve vicdaniyle benimsemiştir³². Ancak (bâtıl) boş inançlardan uzak, bilime ve ilerlemeye engel olmayacak ve dinin aslına uygun şekilde dini öğretmek gerekecektir. Böylece irtica ortaya çıkmadan engellenebilir. Atatürk bu hususa "... İrticanın imhası için tedabir-i mukteziyeyi (gerekli tedbirleri) evvelden almış olmak lâzımdır³³" cümlesiyle işaret eder. Burada eğitimin biçimi ve önemi ortaya çıkmaktadır. İlkel, akıl dışı inanışlardan uzaklaşabilmek için kişiler olarak din anlayışımızın derin entellektüel felsefî, ahlâkî, fikrî, kültürel ve bilimsel boyutlar kazanmasını, dinamik bir biçimde zenginleştirilmesini sağlamamız gerekir. **Sonuç olarak Atatürkçü düşüncede lâiklik içinde din hizmetleri kamu hizmeti olarak kabul görmüş ve lâikliğin korunması bakımından da önemsenmiştir.**

"Din konusunda kaliteli, objektif, bilimsel ve modern pedagojik esaslara dayanmayan; normatif bilgi yığınları arasına sıkışmış, ezberci, şekilci, yüzeysel, telkinci, otoriter bir din eğitimi ve öğretiminin sonucu bağnazlık, saf-sata ve hurafeler olmakta; böylesine bir karakteristiğin egemen olduğu bir durumda ise, ülkenin ihtiyaç duyduğu aydın din bilginlerini yetiştirmek pek mümkün olamamakta; din eğitimi ve öğretiminin objektif bilimsel ve modern pedagojik esaslar üzerine kurulmamış olması olgusuna, çoğunlukla dinî yayınların seviyesizlik ve kalitesizliği ile genel olarak dinî kültür düzeyinin düşüklüğünü eklediğinde, böylesine bir durumun, öteki toplumsal çarpıklıklarla birleştiği andan itibaren toplumu hangi ölçüde hayal kırıklıklarına uğratacak sürprizlere gebe olduğunu anlamak kolaylaşmaktadır. Şu halde Türkiye'de, dejenere olmuş tarikatların veya başka bağnazlıkların sürprizleri, hayal kırıklıkları ve bunalımları bir daha yaşanmak istenmiyorsa, din eğitimi ve öğretimini, dinî yayınları ve din kültürünü, objektif bilimsel ve modern pedagojik esaslara göre dinamik bir biçimde yeniden yapılandırmak, acilen kendini hissettiren bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ihmali halinde ise, kendimizi yeni sürprizlere hazırlamak zorundayız³⁴".

³¹ Bak: **Atatürkçülük**, I, 453.

³² Bak: **Atatürkçülük**, I, 457.

³³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II, 127.

³⁴ Ünver Günay – A. Vehbi Ecer, **Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye**, Kayseri 1999 (Erciyes Ü. Yayın No 112), 314-315.